12/11/2026

Μια ιστορία λεηλασίας στη Μακεδονία του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και επαναπατρισμού

/ Γνώμες

- **Γράφει η Σωτηρούλα Βασιλείου, δρ Ιστορίας Α.Π.Θ.**

Η 11η Νοεμβρίου αποτελεί την επέτειο υπογραφής της ανακωχής της Γερμανίας με τους Συμμάχους, στην Κομπιένη (Compiègne), η οποία σήμανε το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, και, επίσης την «Ημέρα Ανάμνησης» των θυμάτων των δύο παγκοσμίων πολέμων.

Τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο υπενθυμίζουν και τα 53 πολύτιμα ιστορικά και εκκλησιαστικά κειμήλια (48 κατ’ αριθμόν καταλόγου μουσείου), τεκμήρια της πίστης και της ιστορίας της Μακεδονίας, τα οποία επέστρεψαν στην Ελλάδα, μετά από 109 χρόνια «αιχμαλωσίας» στη Σόφια, βάσει μνημονίου κατανόησης, το οποίο υπογράφηκε στις 29 Σεπτεμβρίου 2026, μεταξύ των υπουργών Πολιτισμού

Ελλάδας και Βουλγαρίας.

Συγκεκριμένα, το νήμα της ιστορίας μας πάει στα 1917, όταν Ανατολική Μακεδονία και Θράκη βρέθηκαν, δεύτερη φορά μετά το 1913, στο έλεος των Βουλγάρων, με τους ελληνικούς πληθυσμούς να υφίστανται διώξεις, εκτοπισμούς, φυλακίσεις, βασανισμούς, απαγωγές παιδιών, επιτάξεις προϊόντων, καταστροφές και λιμούς. Ας σημειωθεί πως ο συγκλονισμός για τη βουλγαρική κατοχή είχε φτάσει και στην Κύπρο, με τον Τύπο να καλεί σε ενεργό συνδρομή: «Εις τα ιερά χώματα της Μακεδονίας, τα οποία μόλις προ ολίγου καθηγίασαν με το τίμιον αίμα των οι ήρωες του Μπιζανίου, του Σαρανταπόρου, του Κιλκίς και της Κρέσνας, πατούν οι προαιώνιοι εχθροί του Ελληνισμού, οι Βούλγαροι. Τι πράττομεν οι Κύπριοι, οίτινες δεν παρήλθεν αγών ή επανάστασις ελληνική χάριν της πραγματοποιήσεως των ιδανικών της Ελληνικής Φυλής, χωρίς να συμμετάσχωσι και χωρίς να χύσωσι το αίμα των»; («Αιών», Δεκέμβριος 1916).

Πέρα από κειμήλια, το 1917 εκλάπησαν χειρόγραφοι κώδικες και αρχέτυπα με ορισμένα να καταλήγουν σε αμερικανικούς και άλλους οίκους δημοπρασιών και κάποια –όπως ο «Κώδικας 1424», το παλαιότερο πλήρες χειρόγραφο της Καινής Διαθήκης παγκοσμίως– να επαναπατρίζονται. Σύμφωνα με τη Συνθήκη του Νεϊγύ

(1919), ανάμεσα στις δυνάμεις της Αντάντ και την ηττημένη Βουλγαρία, η τελευταία συν τοις άλλοις έπρεπε να αποδώσει στην Ελλάδα, πέρα από τη Δυτική Θράκη και αποζημιώσεις και όλους τους αρπαγέντες θησαυρούς. Επεστράφησαν, όμως, το 1923, μόνο 259 χειρόγραφα, 62 αντικείμενα και αριθμός έντυπων βιβλίων.

Τα επιστραφέντα βάσει της πρόσφατης συμφωνίας κειμήλια προέρχονται από την πρωτοβυζαντινή Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή της Παναγίας Εικοσιφοινίσσης, την υστεροβυζαντινή Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών και την Ιερά Μητρόπολη Σερρών και Νιγρίτης. Καλύπτουν μισή χιλιετία, από τον 16ο αιώνα έως τον 19ο.

Τα δύο ζεύγη ριπιδίων με επίχρυσο ασήμι και σμάλτο, από Μητρόπολη Σερρών και Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου αποτελούν τα αρχαιότερα κειμήλια, με σημασία θρησκευτική, ιστορική και αρχαιολογική. Υπάρχουν, επίσης, περίτεχνη δίφυλλη ξύλινη θύρα (1621) με επιγραφή, επιβλητικός ξυλόγλυπτος επισκοπικός θρόνος, σταυροί λιτανείας, λειψανοθήκες, σταυροθήκες, αναλόγιο, αρχιερατικά άμφια, ναόσχημο αρτοφόριο, φιάλες αγιασμού, δισκοπότηρο, και φορητές εικόνες, ιδίως της Παναγίας, διαφόρων διαστάσεων, και μεταλλικές επενδύσεις (πουκάμισα) εικόνων. Ανάμεσα σε αυτά και πουκάμισο «Παναγίας του Κύκκου» (1831) και επίχρυσο ασημένιο πουκάμισο Παναγίας Ελεούσας με την εικόνα του (1817).

Το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, στη Θεσσαλονίκη, φιλοξένησε τα κειμήλια, τα οποία ένωσε η κοινή διαδρομή, έως τις 31 Οκτωβρίου 2026. Πλέον, αυτά επιστρέφονται στους φορείς προέλευσής τους. Τοιουτοτρόπως αποκαθίστανται δεσμοί που διερράγησαν 109 χρόνια πριν.

Ρήξη και αποκατάσταση συνοψίζονται άρτια στην περίπτωση της επένδυσης της εικόνας του Τιμίου Προδρόμου (1799) με σκηνές από τον βίο του, η οποία επιστρέφοντας στη Μονή Τιμίου Προδρόμου θα βρει την εικόνα της. Από την επένδυση απουσιάζουν δύο τμήματα, τα οποία περιλαμβάνονται, όμως, στα επιστραφέντα του 1923, γεγονός που θα επιτρέψει την πλήρη αποκατάσταση.

Καθώς στην Κύπρο η καταστροφή και λεηλασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί τραγική πτυχή της Τουρκικής Εισβολής του 1974 και της συνεχιζόμενης κατοχής, η επιστροφή των μακεδονικών κειμηλίων δημιουργεί ιδιαίτερη συναισθηματική φόρτιση. Τα επαναπατρισθέντα ψηφιδωτά, οι εικόνες και οι τοιχογραφίες του Βυζαντινού Μουσείου Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ αναμένουν, όπως και άλλα προσφυγοποιημένα κειμήλια κατεχόμενων εκκλησιών και μονών, την επιστροφή στα μνημεία τους, σε μια ελεύθερη Κύπρο.

Μια συμφωνία με προοπτικές αλλά και σκιές

Στην Ελλάδα, η συμφωνία ανταλλαγής προκάλεσε συγκίνηση αλλά και επιφυλάξεις, δυσπιστία και επικρίσεις. Κι αυτό διότι η Βουλγαρία έλαβε τα πολυπόθητα λείψανα, τα οποία αποδίδονται στον Τσάρο Σαμουήλ (997-1014) και ανευρέθηκαν στη βασιλική του Αγίου Αχιλλείου το 1965, ενώ η Ελλάδα πήρε πίσω ελάχιστα από τα κειμήλια και άλλα αντικείμενα που άρπαξαν οι Βούλγαροι ως εισβολείς, χωρίς να διασφαλιστεί η τύχη του συνόλου. Στο πλαίσιο μια κριτικής αποτίμησης, ο βυζαντινολόγος, ομότιμος καθηγητής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Βασίλειος Κατσαρός, ο οποίος στο παρελθόν διετέλεσε μέλος διαπραγματευτικών επιτροπών, γράφει για μια ετεροβαρή συμφωνία, δυσπιστώντας για τις επόμενες βουλγαρικές κινήσεις (parallaximag, 13/10/2026).

Ο Σύνδεσμος Ελλήνων Αρχαιολόγων εξέδωσε ανακοίνωση καυτηριάζοντας την μυστικότητα του μνημονίου και, κυρίως, τη διατήρηση των κειμηλίων στους καταλόγους του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου της Βουλγαρίας (parallaximag, 1/11/2026).

Πάντως, Οικουμενικό Πατριαρχείο και Ιερά Σύνοδος Εκκλησίας της Ελλάδος χαιρέτισαν το αποτέλεσμα, αναμένοντας και άλλους επαναπατρισμούς. Όπως τόνισε η Υπουργός Πολιτισμού Λίνα Μενδώνη κατά την παρουσίαση των κειμηλίων στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, στις 10 Οκτωβρίου, η συμφωνία «μας φέρνει πιο κοντά από ποτέ» στη διεκδίκηση και των υπόλοιπων θησαυρών καθώς «η επιστροφή τους αναγνωρίζει έμμεσα ιδιοκτησία τους από την Ελλάδα».

Έχοντας διατελέσει πρέσβης της Ελλάδας στη Σόφια, η πρέσβης ε.τ. Δανάη Κουμανάκου τονίζει τις δυσκολίες της διαπραγμάτευσης και προβάλλει την ανταλλαγή ως αφετηρία για την επιστροφή και των υπόλοιπων συληεμένων θησαυρών: «Στη Σόφια, γνώρισα το βάθος της ιστορικής και θρησκευτικής μνήμης που άγγιζε η υπόθεση και στις δύο πλευρές. Γνώρισα, όμως, και τη δύναμη του παρελθόντος να παρεμβαίνει στο παρόν με την υπόθεση να αποτελεί για δεκαετίες προτεραιότητα της ελληνικής διπλωματίας. Μετά την άρση του αδιεξόδου, ο δρόμος παραμένει ανοικτός, για νέες ανταλλαγές και επιστροφές». Η ίδια τονίζει την ανάγκη υπέρβαση της διελκυστίνδας του ποιος κέρδισε και ποιος έχασε, την κατανόηση της σημασίας της επίλυσης για κάθε πλευρά και την ανάπτυξη εμπιστοσύνης.

Το μέλλον θα δείξει το όρια της πολιτιστικής διπλωματίας. Οπωσδήποτε, όμως, η επιστροφή του συνόλου των κλοπιμαίων αποτελεί ζήτημα δικαιοσύνης, ιστορικής δικαίωσης, έμπρακτης απολογίας για τα δεινά τριών κατοχών και κέρδους για τον

πολιτισμό και την Ιστορία, με πολιτικές προεκτάσεις.

Η Ιερά Μονή Παναγίας Εικοσιφοινίσσης

Η ιστορία της Ιεράς Μονής Παναγίας Εικοσιφοινίσσης στις πλαγιές του Παγγαίου όρους, από την οποίαν προέρχονται τα περισσότερα κειμήλια, συνοψίζει την πολυκύμαντη ιστορία της περιοχής της. Ευρισκόμενη στα όρια των νομών Σερρών και Καβάλας, υπάγεται εκκλησιαστικά στην Ιερά Μητρόπολη Δράμας. Η ίδρυσή της ανάγεται στον 5ο-6ο αιώνα. Άκμασε κυρίως μετά τον 15ο αιώνα, όταν σε αυτήν εγκαταβίωσε ο Οικουμενικός Πατριάρχης Διονύσιος Α΄ (Άγιος Διονύσιος). Το 1507, 172 μοναχοί σφαγιάσθηκαν από τους Τούρκους. Τον 19ο αιώνα η μονή αποτελούσε πνευματικό και εθνικό κέντρο της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, με την Ελληνική Σχολή της να συνιστά έως το 1843 σημείο αναφοράς για την παιδεία των κατοίκων της περιοχής.

Το 1917 η Μονή Εικοσιφοινίσσης, συλήθηκε από τους Βούλγαρους, με εκατοντάδες κειμήλια, χειρόγραφους κώδικες, αρχέτυπα και παλαίτυπα να καταλήγουν κυρίως στη Σόφια. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ηγουμένου της, Αρχιμανδρίτη Νεοφύτου, Μεγάλη Δευτέρα ο Βούλγαρος οπλαρχηγός Πανίτσας και ο Βλαδίμηρος Σις, Αυστριακός αρχαιολόγος με βουλγαρική υπηκοότητα, φόρτωσαν από τη μονή 18 μουλάρια. Τον Ιούνιο το μοναστήρι απογυμνώθηκε βίαια και από τους μοναχούς του, οι οποίοι, όμως, επέστρεψαν το 1918.

Τον Ιούλιο 1943, κατά την τρίτη βουλγαρική κατοχή, η μονή πυρπολήθηκε (αφού συλήθηκε ξανά) με συνέπεια την καταστροφή μεγάλου μέρους των κτιριακών της εγκαταστάσεων. Η ανακαίνιση της μονής ξεκίνησε το 1965 και το 1967 εγκαταστάθηκε σε αυτήν γυναικεία αδελφότητα. Ιδιαίτερης καλλιτεχνικής και θρησκευτικής σημασίας είναι το ξυλόγλυπτο, επιχρυσωμένο τέμπλο, έργο Χιωτών τεχνιτών του 18ου αιώνα, με την εφέστιο αχειροποίητο εικόνα της Παναγίας.

Σταυρός ευλογίας, 1615, Ιερά Μονή Παναγίας
Εικοσιφοίνισσας (;)
Σταυρός, 19ος αι., Ιερά Μονή Παναγίας
Εικοσιφοίνισσας
Cross, 19th c., Holy Monastery of Panagia
Eikosifoinissa

ΜΡ

ΤΟΣΓΑΛΑΚΤΙΟΙΕΡΟ
ΜΟΝΑΧΟΥ·ΧΗΓΚΩΝΣΤΑΝΤΙ
ΝΟΥΤΟΥΤΑΜΕΓΟΝΤΑΙΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ·ΓΡΚΘ·ΑΥΓΟΥΣΤΩΚΗ

Λειψανοθήκη της αγίας Ματρώνας, 1811, Ιερά Μονή του Σωτήρος Νάουσας
Reliquary of Saint Matrona, 1811, Holy Monastery of the Savior of Naousa

Πηγή: churchofcyprus.org.cy